

ДИЈАНА БУДИСАВЉЕВИЋ

Све до *тада* мислио сам да *и*пак неће *гје*цу... *Смрт* је била *и*ако обична *с*твар. Као *кад* *изађе*ше *на*јоље и *убере*ше *ружу*. *Сви*ма *нам* је *смрт* *и*ос*т*ала обична *с*твар – потресно је сведочио Илија Ивановић, један од дечака, логораша из комплекса јасеновачких логора, у филму Слађане Зарић о хероини Дијани Будисављевић.

Треба ли подсећати на план Независне Државе Хрватске да, користећи модел 3/3 (убити, протерати, покрстити), елиминише српски живаљ с територија на којима је живео, о чему је писао и Хитлеров специјални изасланик за Балкан Херман Нојбахер. Али ко би помислио да би се неко тако окрутно могао односити према деци... Остваривање дотада незабележене политичке агенде било је у пуном жеку, када су вести о страдању и убијању Срба и велике патње којој су били у логорима изложени најмањи стигле у Загреб, до породице Будисављевић. Након сазнања о патњама логораша, Дијана с породицом започиње хуманитарну акцију, а ускоро јој се прикључују сарадници свих нација, посвећени хуманитарном раду.

Тада почиње и прича о српској снахи, касније, испоставиће се, једној од највећих добротворки нашег народа, рођеној 1891. године у Инсбруку, у угледној трговачкој породици Обексер, која је свог супруга Јулија, хирурга из старе српске племићке породице, упознала у локалној болници, где је похађала курс за болничарке. Венчали су се 1918, а годину касније преселили у Загреб. Готово епска сторија о универзалној и светој мисији човека, намењеној само изабранима, предуго је светлела у тами заборавља. Седам деценија требало је да бисмо схватили величину мисије Дијане Будисављевић.

Не знамо ни да ли је све откривено, али према оном што данас знамо, Дијанина акција почиње у октобру 1941. године, када постаје јасно да је у логорима НДХ велики број жена и деце који не примају никакву помоћ. Почели су да прикупљају прилоге у храни, новцу, обући и одећи, и то распитујући се о приоритетима, од човека до човека. Први пакети отпремљени су у логор Ловорград, где су били заточени Јевреји и Срби. У тој, првој фази мисије, у велику опасност довела је породицу, јер је хуманитарни рад обављала без икакве дозволе власти, а тек нешто касније добија сагласност да у заједници с Јеврејском општином може слати храну и помоћ у логоре.

Ипак, најплодоноснији део њене мисије догађа се после битке на Козари, у јуну 1942. године, после које је у збегу готово седамдесет хиљада људи, а велики број деце завршава у логорима.

Најлепши дар

– То ми је био најлепши дар који сам у животу добила – могућност да људе спасем сигурне смрти... – написала је средином 1942. године Дијана Будисављевић у свом днев-

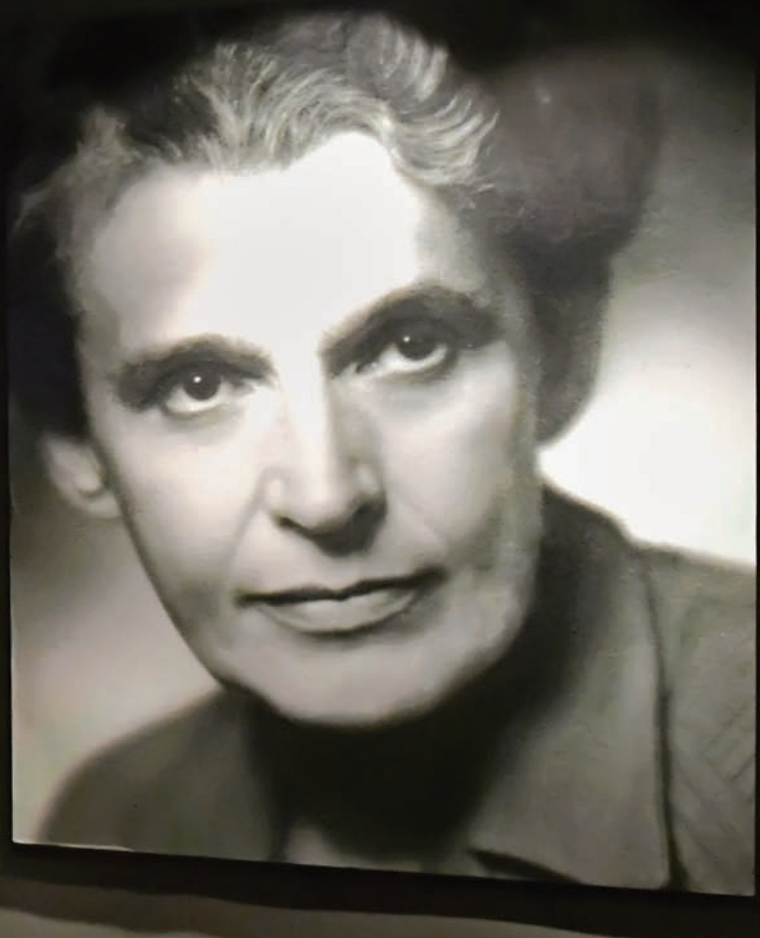
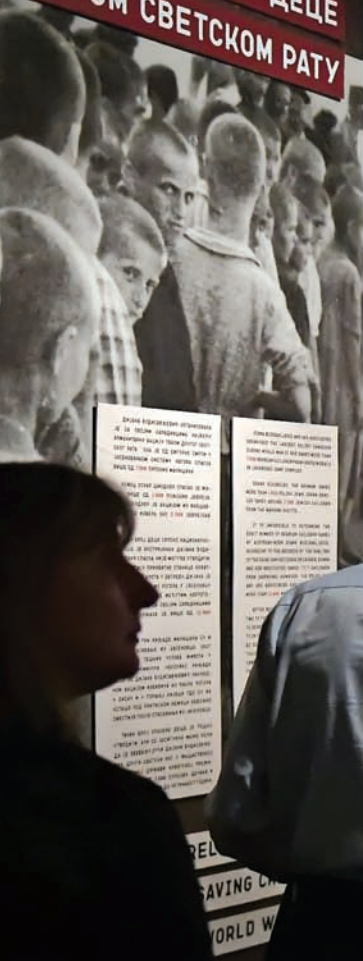
Изложба Слађане Зарић и Ивана Мангова, отворена средином маја у београдском Лому Војске, посвећена највећој акцији спасавања деце из концентрационих логора током Другог светског рата, актуелизовала је питање за које нисмо ни слутили да бисмо га могли себи поставити крајем друге деценије новог миленијума – како је могуће да за Дијану Будисављевић, рођену Аустријанку, која је из крвавих усташких логора избавила више од седам хиљада, углавном српске деце с Кордуна, Козаре, из хрватских и босанских села, доскора готово нико није знао

нику, објашњавајући мотиве за спасавање хиљада српске деце из усташких логора.

Много је потресних сведочанстава из тог времена. Деца су доведена у логоре, практично да умру, сећају се логораша. Нису само умирала од глади и болести, већ су и убијана, о чему су, осим јасеновачких мученика, сведочили и многи њихови целати. Историчари истичу да је тешко знати тачан број, али на списку на ком ради Спомен-подручје Јасеновац има око 20.000 деце за коју се сматра да су страдали у комплексу тог логора. Њихови посмртни остаци су у масовним гробницама око Старе Градишке, а умирала су и убијана и у Јабланцу и Влаки, селима на путу од Градишке ка Јасеновцу.

Након што су стигле вести да су у Јасеновцу десетине хиљада деце у веома тешком стању, Дијана и пријатељи у јулу 1942. започињу дотада незабележену акцију спасавања. Службена дозвола, коју је упорно тражила од врата до врата, од државних органа НДХ, стиже (претпоставља се) након што су немачке власти извршиле притисак на усташе, с циљем да примире локални српски живаљ и прене-

СПАСАВАЊА ДЕЦЕ
ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ

ЛИЦЕ БОЖЈЕ МИЛОСТИ

брегну нове буне. Спомину се и њена познанства из детињства у Инсбруку с неким официрима Вермахта.

Са сарадницама и сестрама Црвеног крста одлази у логоре како би спасили децу којима су мајке убијене или послате у немачке радне логоре, али и малишане који су у логору с мајкама. Морали су их раздвајати. Била је то једина нада за децу, од којих су многа тада последњи пут видела мајке. Логораши сведоче да су малишани које нису успели да одвоје од мајки, или су их у страху сакриве, највероватније завршили на неким од стратиштима јасеновачког логора.

– Мајке су остале на средини дворишта... гледајући за децом. С мојом је остала и моја сестра. Више се никад нисмо видели – сведочи у филму „Дијанина деца“ Дмитар Перенчић, мали заточеник логора Стара Градишка.

Описујући пожртвовање и храброст логорашких мајки, Дијана у свом дневнику пише: „Колико је било храбрости у тим женама. Неки малишани нису хтели да се одвајају од мајки, па су оне, иако очајне, говориле својим најдражим – *Биће ти лепо, немој се бојати, ускоро ћу доћи до тебе*. И увек тихо питање, упућено нама – хоће ли икада више видети своју децу. Стално смо понављали да ће деца доћи у домове, да им нећемо учинити ништа нажао, да ћемо се за њих бринути. Била сам сама са 62 деце, која су лежала на поду, у вагону за стоку, без икакве хране и пића. Пут је био ужасан. Целу ноћ се чуло стењање и кукање. Пут до Загреба чинио се бесконачним. Деца су тражила храну. Све што сам могла да учиним било је да их тешим да ћемо се за њих бринути, да ће њихове мајке доћи.”

Од малих логораша до Дијанине деце

После напорног пута, мале логораше у Загребу чекају сестре Црвеног крста и збрињавају их. Претпоставља се да је од укупно око 12.000 деце извучених из логора, око 9.500 преживело, од чега је најмање 7.000 спасила Дијана, која је пописала више од 12.500 малишана. Име, презиме, име оца и мајке, година рођења, село одакле је и логор из кога је дете преузето – био је то први корак у спасавању и очувању идентитета. Картони с подацима били су им окачени око врата. Нека деца су их појела током транспорта... Те пописне листе биле су основа за касније стварање велике картотеке. Било је и припадника усташке власти који су помогли добротворки. Један од њих је чиновник Министарства социјалног старања Камило Бреслер, који је на њене молбе пружио помоћ око логистике, транспорта и, иако кажњаван због те сарадње, помогао око лечења и удомљавања деце. И многе Загрепчанке долазиле су у долове где су деца била смештена са жељом да помогну. Дизентерија, дифтерија, шарлах, упала плућа... најчешће су болести од којих су умирали малишани, сахрањивани на гробљу Мирогој, од којих око осамсто на парцели 142, где су пре рата сахрањивани сиромашни грађани.

Дијана и пријатељи нису били свемогући, али сматрали су да је удомљавање у породице најбоље решење за децу и радили су предано на томе. Дошло је ослобођење, а нова власт је, крајем маја 1945. године, Дијани Будисављевић одузела картотеку, чиме су је зауставили у подухвату који је узимао маха, а за који је изгарала – да свако дете врати својој породици. Неки подаци говоре да је око две хиљаде Дијанине деце остало да живи у хрватским породицама под новим идентитетом, не знају-

ћи за своје порекло. Иако је после рата желела да настави хуманитарни рад, није јој било дозвољено. Не само то, него је постала својеврсна „персона нон грата“, кажу да јој је стан претресан, а разговори прислушквани. Није била по вољи ни усташама током рата, нити новој, револуционарној власти.

Крађа заслуга

Дијана је умрла 1978. године у Инсбруку, у који се са супругом вратила шест година раније. Заборављена. Деценије су прошле и тек онедавно неке улице и тргови у Србији и Аустрији добијају њено име, у знак захвалности за оно што је учинила. Све чешће се чује или прочита како је Немац Шиндлер спасао животе више од 1.000 пољских Јевреја, Ирена Сендлер из варшавског гета извела око 2.500 јеврејске деце, а Дијана Будисављевић прошла готово без ловорика, иако је од сигурне смрти спасила више од седам хиљада српских малишана.

Тражећи разлоге, хрватски портал „Нет.хр“, у тексту „Од-рекли смо се хероине – зашто за ову жену нико није чуо?“, пише да је њен дневник, у којем је, између осталог, писала и о усташком терору тих година, с картотеком морао бити предат новој власти по завршетку рата. „Управо у томе историчар и сарадник на документарном филму ‘Дијанина листа’, Силвестар Милета, види један од разлога што Будисављевић и прича о спасавању хиљаду деце нису део нашег колективног памћења.

– Један од темељних разлога је оно што се с причом догађало у време Југославије, па су се заслуге за спасавање те деце дуги низ година приписивале Комунистичкој партији. Неки

Снимио Јово МАМУЛА

нарду Рашици, рођеном у Бразилу, Орден царице Милице, а председник Србије Томислав Николић – Златну медаљу за храброст „Милош Обилић“.

И даље је, ипак, као жену чије је грандиозно дело пола века прекривала прашина заборавља, не спомиње ниједан уџбеник историје, па данашња деца о њој не знају баш ништа. Баш као ни ми, деца њене деце, доскора.

Многи би на то одмахнули главом и рекли – ништа ново, није Србима у опису да памте и славе своје добротине. Други, пак, да је и сама „крива“, јер никада после рата није при-

ФРАГМЕНТИ ДИЈАНИНОГ ДНЕВНИКА: ВЕЛИКА БОЛ

„Предајем картотеку, бележнице за налажење непознате деце, регистар за фотографије и бележницу с пописом посебних ознака за децу. Зовем гђицу Когој и предлажем г. Мађеру да им она у Министарству помаже тако дуго док се нешто не увежба у раду с картотеком. Осим абecedног распореда имали смо још и посебан распоред, како бисмо по могућности покушали идентификовати што је могуће већи број непознате деце (...) Желели смо што је могуће више мале деце вратити њиховим родитељима. И била је то сада велика бол, моја и гђе Ђакуле, да нам се тако нагло рад на нашој картотеци одузео. Знали смо да ће многе мајке узалуд тражити своју децу. Страшно растајање у логорима, дугогодишња чежња за њима на раду у Немачкој, а сада неће наћи своје најдраже.“

Људи су радили на томе да се једној Аустријанки, грађанки, неполитизираној особи, не припишу заслуге које има. Што се тиче данашњег времена и става према усташкој држави и новој десници, то је наравно само по себи јасно. Тенденције у савременој Хрватској желе приказати да је тај пројект заправо био комбинација деловања усташке државе и цркве, што без обзира на деловање Каритаса – није тачно. Акција је била покренута на њену приватну, грађанску иницијативу – каже историчар.“

Зашто су Срби заборавили?

Прича о подвигу Дијане Будисављевић сведочанство је о хуманости у најтежим временима. За данашње време, њена порука је више него драгоценост – нема оправдања за нечињење добрих дела. А да ли је сторија о Дијани сведочанство о злочину или ода људскости и доброты, зависи од ока посматрача. И искуства рата, неки би додали. Тек пре осам година, након фељтона у „Вечерњим новостима“, о Дијани и њеном подухвату почело се више говорити. Прво с неверицом (како је могућа да то нисмо знали), а онда с осећајем туге. Патријарх српски Иринеј уручио је њеном праунуку Лео-

чала о својој акцији, а чак и праунук сведочи да се и у породици о томе врло мало знало. Не постоји боље место од Дома Војске Србије (некадашњег Ратничког дома, у коме је од лета 1941. године било седиште немачке полиције, а у мрачним подрумима истражни затвор с 20 самица), где би се, посебном архитектонском и програмском поставком изложбе „Дијанина деца“, могла верније дочарати епска тежина „јасеновачких дана“ и величина херојског људског подухвата. И послати поруку охрабрења сваком новом добротинству.

За крај, постоје ли звона чији бат допире тако далеко, до неба, као глас о учињеном добром делу без жеље да се добије нешто заузврат. И постоји ли метафора, до Бога, којом би се могао описати подвиг Дијане Обексер Будисављевић. Уместо одговора, у светлу библијске истине, по којој се добро не може сакрити, „као град који на врху горе стоји“, преиспитајмо се да ли, после приче о Дијаниној деци, остајемо неми због незамисливо великих злочина које рат доноси, или срећни због могућности да и у најтежим временима покажемо да смо људи. Без светионика, људи с лицем бога, које не одређује порекло, име и презиме, већ велика врлина, оваква недоумица била би могућа. ■

Владимир ВЈЕШТИЋ